

3 KRONIKA²⁰²¹ 69

IZ ZGODOVINE ŠOŠTANJA

69
2021

KRONIKA

kronika.zzds.si/kronika

Iz zgodovine Šoštanja

Uredil Miha Preinfalk

IZDAJA ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

<https://zzds.si>

Kronika 2021, letnik 69, številka 3 – Iz zgodovine Šoštanja

Odgovorni urednik/ Managing editor:

dr. Miha Preinfalk (Ljubljana)

Tehnična urednica/ Technical editor:

mag. Barbara Šterbenc Svetina (Ljubljana)

Uredniški odbor/ Editorial board:

mag. Sonja Anžič-Kemper (Pforzheim, Nemčija), dr. Aleš Gabrič (Ljubljana),
dr. Stane Granda (Ljubljana), dr. Eva Holz (Ljubljana), dr. Katarina Keber (Ljubljana),
dr. Miha Kosi (Ljubljana), dr. Harald Krahwinkler (Celovec), Irena Lačen Benedičič (Jesenice),
dr. Tomaž Lazar (Ljubljana), dr. Hrvoje Petrić (Zagreb), dr. Vlasta Stavbar (Maribor),
dr. Imre Szilágy (Budimpešta) in dr. Nadja Terčon (Piran)

Za znanstveno korektnost člankov odgovarjajo avtorji.

© Kronika

Redakcija te številke je bila zaključena:

25. oktobra 2021

Naslednja številka izide/ Next issue:

februar/ February 2022

Prevodi povzetkov/ Translations of Summaries:

Manca Gašperšič - angleščina (English)

Lektoriranje/ Language Editor:

Rok Janežič

UDK/ UDC:

Breda Pajsar

Uredništvo in uprava/ Address of the editorial board:

Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU / Milko Kos Historical Institute at ZRC SAZU
Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

Letna naročnina/ Annual subscription:

za posameznike/ Individuals 25,00 EUR

za študente in upokojene/ Students and Pensioners 18,00 EUR

za ustanove/ Institutions 30,00 EUR

Cena te številke v prosti prodaji je/ Single issue 20,00 EUR

Izdajatelj/ Publisher:

Zveza zgodovinskih društev Slovenije

Aškerčeva cesta 2

SI-1000 Ljubljana

Transakcijski račun/ Bank Account:

Zveza zgodovinskih društev Slovenije 02010-0012083935

Sofinancirajo/ Financially supported by:

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije/ Slovenian Research Agency
ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa/ ZRC SAZU, Milko Kos Historical Institute

Izid te številke je finančno podprla tudi Občina Šoštanj

OBČINA ŠOŠTANJ

Računalniški prelom/ Typesetting:

Medit d.o.o.

Tisk/ Printed by:

Fotolito Dolenc d.o.o.

Naklada/ Print run:

500 izvodov/ copies

Revija Kronika je vključena v podatkovno bazo/ Kronika is indexed in:

Scopus; Historical Abstracts, ABC-CLIO; MLA International Bibliography; PubMed; ERIH Plus; Bibliography of the History of Art.

Na naslovni strani/ Front cover: Prapor trga Šoštanj iz leta 1791 / Banner of the market town of Šoštanj from 1791 (Universalmuseum Joanneum, inv. št. / Inv. Nr. 951)

Na zadnji strani/ Back cover: Neorenesančni okras na Kajuhovem domu (nekdanji hotel Avstrija) v Šoštanju / Neo-Renaissance decoration on the façade of the »Kajuhov dom« (former Hotel Austria) in Šoštanj (foto / Photo: Barbara Žabota)

ISSN 0023-4923 (tiskana izdaja)

ISSN 2670-6865 (spletna izdaja)

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94(497.4Šoštanj)(082)

IZ zgodovine Šoštanja / uredil Miha Preinfalk ; [prevodi povzetkov Manca Gašperšič - angleščina]. -
Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2021. - (Kronika, ISSN 0023-4923 ; letn. 69, št. 3)

ISBN 978-961-6777-28-5
COBISS.SI-ID 82590467

KAZALO

Miha Preinfalk:	Šoštanj – na poti iskanja nekdanje veljave.....	407
	Šoštanj: On the path of retracing its former standing	409

Razprave

Tone Ravnikar:	Trg Šoštanj v srednjem veku	411
Boris Golec:	Šoštanj v stoletjih trške avtonomije.....	425
Boris Golec:	Trg Šoštanj po prvem ljudskem štetju leta 1754.....	473
Igor Sapač:	Gradova Žamberk in Forhtenek. Arhitekturnozgodovinski oris	493
Igor Sapač:	Grad in dvorca v Šoštanju. Arhitekturnozgodovinski oris	533
Miha Preinfalk:	Rodbina Del-Negro. Genealoška skica šoštanjskih graščakov	619
Rok Poles:	S praporom in partizano skozi luknjo pri vretenu. Prostorske in obredne značilnosti obhoda pomirja trga Šoštanj.....	639
Lilijana Urlep:	Kako je trg Šoštanj v obdobju jožefinskih cerkvenih reform skoraj dobil samostojno župnijo. Izsek iz cerkvenoupravne zgodovine trga Šoštanj	673
Aleksander Žižek:	Med hudodelci Deželjskega sodišča Šoštanj.....	687
Aleksandra Gačič:	Odšli so iz Šoštanja, a nikoli pozabili nanj – Josip, Mihael in Bogumil Vošnjak.....	703
Franc Rozman, Miha Šimac:	<i>Vse doseže, kar mu drago:</i> Johann baron Samonigg (1839–1915)	717
David Vidmar Čeru:	»Živel najmlajše mesto štajerskega zaledja!« Administrativni povzdig Šoštanja iz trga v mesto maja 1911	739
Miran Aplinc:	Šoštanj in Šaleška dolina v popisih prebivalstva od druge polovice 19. stoletja do druge svetovne vojne.....	757
Miha Šimac:	<i>Pozdravi iz Šoštanja:</i> od časopisnihotic do zaporniških aktov (1890–1918)	773
Špela Poles:	Poldrugi vagon kanditov in slaščic na mesec. O Rajšterjevi tovarni čokolade, bonbonov in slaščic v Šoštanju	785
Bogdana Marinac:	Dušan Mayer, kapitan dolge plovbe iz Šoštanja, in življenje pomorščakov v njegovem času	797
Klemen Kocjančič:	»Hitlerjansko gnezdo«: iz zgodovine Šoštanja med drugo svetovno vojno	823
Danilo Čebul:	Živeti v Šoštanju – mestu luči in visokih dimnikov	843
Bogdan Kolar:	Lokovičan Ivan Kešpret – fotograf in učitelj v Indiji	865

Milana Klemen, Urška Todosovska-Šmajdek:

Vila Mayer, vila Široko in dvorec Gutenbüchel
s parkom – konservatorski oris stavbne in
vrtnoarhitekturne dediščine875

Luka Bogovčič:

Ponovno odkrite lepote in skrivnosti Vile Mayer.
Konservatorsko-restavratorski posegi v Vili Mayer897

**Matija Zorn, Mateja Breg Valjavec,
Daniela Ribeiro:**

Preoblikovanje pokrajine zaradi pridobivanja
lignita – na primeru Šoštanja in okolice.....915

Gradivo

Domoznanska dejavnost Knjižnice Velenje
(*Andreja Ažber*)929

Po razstavah

Muzej usnjarstva na Slovenskem (MUS)
(*Miran Aplinc*)935

Vila Mayer (*Špela Poles*).....941

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 314(497.4Šoštanj)"1850/1939"

Prejeto: 21. 6. 2021

Miran Aplinc

dr., muzejski svetovalec, Muzej Velenje, enota Muzej usnjarstva na Slovenskem, Primorska 6h, SI-3325 Šoštanj
E-pošta: miran.aplinc@guest.arnes.si

Šoštanj in Šaleška dolina v popisih prebivalstva od druge polovice 19. stoletja do druge svetovne vojne

IZVLEČEK

Iz okvira širše zastavljene raziskave o gibanju prebivalstva Šoštanja je v pričujočem prispevku predstavljen poskus osvetlitve verske, jezikovne in narodne sestave prebivalstva Šoštanja in Šaleške doline v popisih prebivalstva od druge polovice 19. stoletja do druge svetovne vojne. Kvantitativna analiza podatkov štetij prebivalstva Šoštanja in Šaleške doline obravnavanega obdobja daje odgovore tudi na vprašanja o verski, jezikovni in narodni sestavi prebivalstva v primerjavi s širšim slovenskim prostorom. Zaradi razumevanja in primerjave je bila raziskava mestoma razširjena na župnijo sv. Mihaela in Šaleško dolino.

KLJUČNE BESEDE

Šoštanj, Šaleška dolina, demografija, prebivalstvo, popisi prebivalstva

ABSTRACT

ŠOŠTANJ AND THE ŠALEK VALLEY IN POPULATION CENSUSES CONDUCTED BETWEEN THE SECOND HALF OF THE NINETEENTH CENTURY AND THE SECOND WORLD WAR

Part of a broad-based study on the population change in Šoštanj, the contribution tentatively presents the religious, linguistic, and national composition of the population of Šoštanj and the Šalek Valley, based on the population censuses conducted between the second half of the nineteenth century and the Second World War. The quantitative analysis of the data obtained in Šoštanj and the Šalek Valley during the period concerned also provides answers to questions concerning the religious, linguistic, and national composition of the population compared to the wider Slovenian territory. For the sake of a better understanding and comparability, the research is in part expanded to include the parish of St. Michael and the Šalek Valley.

KEY WORDS

Šoštanj, Šalek Valley, demography, population, population censuses

O popisih prebivalstva

V pričujočem prispevku je predstavljena verska, jezikovna in narodna sestava prebivalstva Šoštanja in širše Šaleške doline po uradnih štetjih prebivalstva v drugi polovici 19. in prvi polovici 20. stoletja. Prvi sodobni popis prebivalstva, v katerem je bil določen kritični datum, za katerega veljajo podatki na ta dan, je bil v habsburški monarhiji izveden 31. oktobra 1857, sledilo jih je še pet v letih 1869, 1880, 1890, 1900 in 1910. Vsebovali so vprašanja o kraju rojstva, državljanstvu in veroizpovedi. Od sanktpeterburškega statističnega kongresa leta 1872 je bila pozornost usmerjena tudi na vprašanja o narodnosti in v zvezi s tem na vprašanje o občevalnem jeziku (v Avstriji v letih 1880, 1890, 1900, 1910). Vprašanja o kraju rojstva, državljanstvu in veroizpovedi sta vsebovala tudi jugoslovanska popisa iz let 1921 in 1931, ko je vprašanje o občevalnem jeziku nadomestilo vprašanje o maternem jeziku. Popis 1921 je vseboval vprašanja o kraju rojstva, državljanstvu, veri in maternem jeziku. Popis 1931 je poleg vprašanj iz popisa 1921 vključeval še vprašanje o narodni pripadnosti, vendar podatki niso bili objavljeni. Popis 1948 je bil po obsegu skromnejši, vendar prvi vsebuje podatke o narodni pripadnosti prebivalstva.¹

Merila za ugotavljanje pripadnosti prebivalstva so subjektivna in objektivna, so merljiva, a se jih drži pridih vsiljevanja. Definicija naroda je subjektivna in nezanesljiva, medtem ko je določanje jezikovne pripadnosti zanesljivejše, a zahteva natančno definicijo. Narodno pripadnost je mogoče opredeliti kot materni jezik, znanje jezikov in občevalni jezik. Za določitev verske pripadnosti najdemo v vprašalnikih vprašanje o osebnem verovanju ali formalni pripadnosti skupnosti. Za raziskovanje ima pojem naroda kulturne, zgodovinske in ozemeljske razsežnosti in značilnosti.² Identiteta posameznika se lahko spreminja pod vplivom zgodovinskih dogodkov, politike itn. in je v nekdanji Jugoslaviji označena z izrazom narodna pripadnost ali narodnost.

Do konca prve svetovne vojne je ozemlje današnje Slovenije spadalo v okvir Avstro-Ogrske. Z letom 1918 je nastala jugoslovanska država, ki je težila k unifikaciji, ta je posebej prišla do izraza po uvedbi diktature leta 1929. Z vidovdansko ustavo leta 1921 je postal uradni jezik Kraljevine SHS srbsko-hrvatsko-slovenski, slovenščina pa eden od jezikov treh plemen jugoslovanskega naroda. Ta pogled se je odražal na vsebini popisov, tako sta bili leta 1931 pri vprašanju o narodnosti le dve možnosti – jugoslovansko in drugo; pri vprašanju o maternem jezi-

Pogled na Glavni trg v Šoštanju pred prvo svetovno vojno. Na desni je glavni vhod v tovarno usnja Franz Woschnagg & Söhne, na levi gostilna Cerovšek, kip Marije sredi trga in razvaline gradu Šoštanj na hribu (hrani: Muzej Velenje).

¹ Šircelj, *Verska*, str. 25.

² Prav tam, str. 28.

ku in veroizpovedi pa so bili objavljeni le podatki o veroizpovedi.³ Podatkov o narodnosti in maternem jeziku *Opšta državna statistika Kraljevine Jugoslavije* ni objavila, bili pa so objavljeni leta 1939 v *Splošnem pregledu Dravske banovine*.⁴

Teritorialni obseg

Že v začetku je bilo treba raziskavo, teritorialno zamejeno na Šoštanj, zaradi primerjave mestoma razširiti na naselja vzhodnega dela Šaleške doline in na župnijo sv. Mihaela, ki zajema naselja Družmirje, Lokovica, Ravne, Skorno, Florjan, Šentvid, Šoštanj, Topolšica in Zavodnje.⁵

Do druge polovice 18. stoletja je bila dolina upravno razdeljena med zemljiška gospostva in deželjska sodišča. Zaradi boljše uprave so avstrijske dežele leta 1748 razdelili v okrožja, Šaleška dolina je sodila v celjsko okrožje. Leta 1771 so uvedli uradna naselja z oštevilčenimi hišami, leta 1784 pa še katastrske občine in upravne okraje, t. i. okrajne gospodske. Šaleška dolina je bila razdeljena na okraj Šoštanj, okraj Velenje in okraj Novi Klošter. Okraj Šoštanj je obsegal štiri občine: Topolšica, Šoštanj okolica, Šoštanj trg in Florjan.⁶ Katastrske občine so v začetku 19. stoletja postale tudi upravne občine, tako sta bili Gaberke in Družmirje združeni. Okraj Velenje je obsegal 27 občin. Velenje je bilo sedež deželskega sodišča in okraja, ki je leta 1822 obsegal občine Šentjanž, Šentilj, Velenje, Pirešica, Prelska in Škale.⁷

Sodni okraj Šoštanj je po politično-upravnih reformah po letu 1850 nastal iz dveh do takrat enakovrednih okrajev Velenje in Šoštanj ter je spadal pod okrajno glavarstvo Slovenj Gradec, ki ga je po prvi svetovni vojni nadomestil srez Slovenj Gradec, pozneje Dravograd. V sodni okraj Šoštanj so spadale krajevne občine: Topolšica, Šoštanj okolica (Ravne, Gaberke, Družmirje, Lokovica), Šoštanj trg, Florjan, Šmartno ob Paki, Šentilj (Andraž, Arnače, Kavče, Silova, Šentilj, Laze), Šentjanž (Vinska Gora, Kozjak, Lipje,⁸ Pirešica, Lopatnik, Črnova, Selo, Prelska), Škale (Šentbric, Škalske Cirkovce, Šmartinske Cirkovce, Škale, Plešivec), Velenje (Bevče vas, Bevče okolica, Spodnji Šalek, Zgornji Šalek, Stara vas, Za-

brdo, Preloge, Podkraj, Podgorje, Paka, Konovo) in Velenje trg.

Leta 1849 je bila iz katastrskih občin Gaberke, Lokovica, Ravne, Družmirje in Šoštanj ustanovljena občina Šoštanj. Spadala je pod okrajno glavarstvo Slovenj Gradec, sodni okraj Šoštanj. Določene so bile krajevne občine Šoštanj, Ravne, Gaberke, Družmirje, Lokovica, Skorno, Florjan in Topolšica. 25. septembra 1880 je prišlo do upravnih sprememb: izločene so bile katastrske občine Družmirje, Ravne in Lokovica, nastali pa sta občina Šoštanj okolica ter občina Šoštanj trg. Upravna delitev je ostala v veljavi do razpada Avstro-Ogrske, meje krajevnih občin pa so ostale večinoma nespremenjene do druge svetovne vojne.⁹

Šoštanj je mestne pravice dobil 28. junija 1911. Občini Šoštanj mesto in Šoštanj okolica sta ohranili samostojnost do 11. oktobra 1937, ko je prišlo do njune ponovne združitve.¹⁰ Zaradi teritorialne zamejitve so bile v raziskavi obravnavane občine Topolšica,¹¹ Šoštanj okolica¹² in Šoštanj mesto,¹³ ostale pa izjemoma le zaradi primerjave.

Verska sestava prebivalstva

Ob popisih prebivalstva so popisnice vsebovale tudi podatke o verski pripadnosti. Pri tem nas zanima, ali se je verska sestava prebivalstva skozi čas spreminjala ter kakšen je bil njen vpliv na gospodarski in socialni razvoj prebivalstva župnije sv. Mihaela. Med Šoštanjčani so ves čas absolutno prevladovali katoličani. Podobne razmere so bile tudi v drugih okoliških občinah. Tako je bil ob popisu 1880 v Velenju le en evangeličan, 1890 pa po eden v Velenju in Šmartnem ob Paki. Na prelomu stoletja se je stanje spremenilo. V sodnem okraju Šoštanj so našli 26 evangeličanov: v Velenju 7, v Topolšici 3 in v bližnjem Šmartnem ob Paki kar 16. Deset let kasneje je bilo v sodnem okraju Šoštanj 5 evangeličanov: 2 v občini Šoštanj trg, 2 v občini Velenje in 1 v Škalah. Pripadnikov drugih veroizpovedi v tem času ni bilo.

Po prvi svetovni vojni in nastanku Kraljevine SHS sta bila popisa prebivalstva izvedena v letih 1921 in 1931. Nabor možnih odgovorov na vprašanje o veroizpovedi je bil leta 1921: pravoslavna, rimokatoliška, starokatoliška, evangeličanska, muslimanska

³ Prav tam, str. 25 in 30.

⁴ Ilesič, *Splošni pregled*, str. 6–7 in 16–17.

⁵ Rajšp (ur.), *Slovenija na vojaškem zemljevidu*, 5, sekcija 163, str. 41–60.

⁶ Okraj je obsegal naselja trg Šoštanj, Bele Vode (Sv. Andrej), Florjan, Gaberke, Lokovica, Ravne, Zavodnje, Lepa Njiva, Skorno, Družmirje, Topolšica in Šentvid.

⁷ Schmutz, *Historisch*, str. 250, 251, 510, 511. Okraj je obsegal naslednje kraje: Cirkovce, Zgornji in Spodnji Šalek, Stara vas, Bevče vas, Bevče okolica, Črnova, Podkraj, Silova, Škale, Selo, Prelska, Zabrd, Podgorje, Preloge, Paka, Pirešica, Lipje, Ložnica, Kozjak, Laze, Kavče, Konovo, Pesje, Šentjanž, Šentbric in Arnače. Okraj Novi Klošter (Andraž in Dobrič) je med drugim obsegal današnjo občino Šmartno ob Paki.

⁸ *Special-Orts-Repertorium von Steiermark*, str. 256–259. Lipje je bilo priključeno občini Šentjanž.

⁹ Hribernik in Ravnikar, *Mesto Šoštanj*, str. 263.

¹⁰ Prav tam, str. 262; Sore, *Šaleška dolina*, str. 62–63.

¹¹ Občina Topolšica je leta 1937 imela 2.752 prebivalcev, 441 hiš, 254 posesti, 110 koč in 37 najemnikov. Vanjo so spadali Bele Vode, Zavodnje, Šentvid, Skorno, Florjan in Topolšica (*Krajevni leksikon Dravske banovine*, str. 556).

¹² Občina Šoštanj okolica je leta 1937 štela 2.327 prebivalcev, 409 hiš, 310 posesti, 170 koč in 9 najemnikov. Sedež je imela v Družmirju, vanjo pa so spadale še Gaberke, Lokovica in Ravne (*Krajevni leksikon Dravske banovine*, str. 554).

¹³ Občina Šoštanj mesto je leta 1937 štela 1.735 prebivalcev, 219 hiš, 167 posestnikov, 24 koč in 71 najemnikov (*Krajevni leksikon Dravske banovine*, str. 554).

Glavni trg v Šoštanju pred prvo svetovno vojno, razglednica je bila poslana leta 1915 (hrani: Muzej Velenje).

Tabela 1: Verska pripadnost prebivalstva po štetjih 1880, 1890, 1900, 1910¹⁴ (Preb – prebivalci, Kat – katoličani, Ev – evangeličani, Pr – pravoslavni, M – muslimani, Iz – izraeliti)

Občine	1880							1890						
	Preb	Kat	% Kat	Ev	Pr	M	Iz	Preb	Kat	% Kat	Ev	Pr	M	Iz
Šentilj	1.408	1.408	100	-	-	-	-	787	787	100	-	-	-	-
Vinska Gora	1.268	1.268	100	-	-	-	-	1.198	1.198	100	-	-	-	-
Velenje	2.005	2.004	99,95	1	-	-	-	2.237	2.236	99,95	1	-	-	-
Škale	1.374	1.374	100	-	-	-	-	1.531	1.531	100	-	-	-	-
Topolšica	1.122	1.122	100	-	-	-	-	1.177	1.177	100	-	-	-	-
Florjan	900	900	100	-	-	-	-	863	863	100	-	-	-	-
Občina Šoštanj okolica	1.566	1.566	100	-	-	-	-	1.755	1.755	100	-	-	-	-
Občina Šoštanj trg	734	734	100	-	-	-	-	835	835	100	-	-	-	-
Šmartno ob Paki	1.780	1.780	100	-	-	-	-	1.619	1.618	99,93	1 ¹⁵	-	-	-
Skupaj	12.157	12.156	99,99	1	-	-	-	12.893	12.891	99,98	2	-	-	-

Občine	1900							1910						
	Preb	Kat	%Kat	Ev	Pr	M	Iz	Preb	Kat	% Kat	Ev	Pr	M	Iz
Šentilj	837	837	100	-	-	-	-	843	843	100	-	-	-	-
Vinska Gora	1.219	1.219	100	-	-	-	-	1.227	1.227	100	-	-	-	-
Velenje	2.558	2.551	99,7	7 ¹⁶	-	-	-	2.711	2.709	99,9	2 ¹⁷	-	-	-
Škale	1.729	1.729	100	-	-	-	-	1.696	1.695	99,94	1	-	-	-
Topolšica	1.234	1.231	99,7	3	-	-	-	1.211	1.211	100	-	-	-	-
Florjan	887	887	100	-	-	-	-	847	847	100	-	-	-	-
Občina Šoštanj okolica	1.926	1.926	100	-	-	-	-	2.035	2.035	100	-	-	-	-
Občina Šoštanj trg	1.096	1.096	100	-	-	-	-	1.257	1.255	99,84	2	-	-	-
Šmartno ob Paki	1.828	1.812	99,1	16 ¹⁸	-	-	-	1.839	1.839	100	-	-	-	-
Skupaj	14.177	14.151	99,8	26	-	-	-	14.546	14.541	99,96	5	-	-	-

¹⁴ Orts-Repertorium des Herzogthumes Steiermark, str. 128–131; Special-Orts-Repertorium von Steiermark, str. 256–259; Janisch, Topographisch-statistisches Lexikon, str. 848–851; Specijalni repertorij krajev na Štajerskem, str. 358–363; Gemeinden- und Ortschaften-Verzeichnis, str. 141–143; Vorläufige Ergebnisse, str. 27. Gl. tudi Vogel, Prebivalstvo LR Slovenije; Krajevni leksikon Dravske banovine, str. 552–557; Demografska statistika, str. 10 in 15.

¹⁵ Sv. Martin na Paki z gradom.

¹⁶ Stara vas.

¹⁷ Velenje in Stara vas.

¹⁸ Paška vas 8 in Rečica 8.

in izraelitska (judovska); leta 1931 pa: rimokatoliška, grškokatoliška, starokatoliška, evangeličanska, augsburške veroizpovedi itn.¹⁹ Ker so bili podatki prvega popisa objavljeni le po posameznih občinah, jih ni mogoče primerjati z ostalimi popisi, narejenimi po posameznih naseljih.

Leta 1921 se je v nekdanjem sodnem okraju število evangeličanov povečalo na 15: v občini Šoštanj mesto in občini Šoštanj okolica po 3, v Velenju 7 ter po eden v Topolšici in Šentilju. Pri tem pa je bilo 21 pripadnikov drugih ver: v občini Šoštanj mesto je bil en pripadnik pravoslavne vere, en musliman in trije »izraeliti«. V Velenju je bilo 14 pravoslavcev in 7 evangeličanov, kar je povezano s širitvijo premogovništva in nastankom nove države, ki je bila v naslednjih letih bazen delovne sile. Po *Splošnem pregledu Dravske banovine* je bila 1. julija 1939 v združeni občini Šoštanj velika večina katoličanov (99,6 %), 10 pravoslavcev in 4 evangeličani. V občini Topolšica pa ob katoličanih (96,2 %) izstopa precejšnje število pravoslavcev (86), kar je povezano z dejavnostjo Državnega zdravilišča

za tuberkulozo v Topolšici. Zanimivo je, da je bilo v bližnjem Velenju, ki je zaradi razvoja premogovništva potrebovalo delovno silo, le sedem pripadnikov drugih veroizpovedi. V ostalih občinah je bilo prebivalstvo katoliško, drugih verskih prepričanj pa skoraj ni bilo. V obravnavanem obdobju je župnija sv. Mihaela ostajala homogena katoliška skupnost. Na gospodarski in socialni razvoj prebivalstva verska pripadnost v tem obdobju ni imela vpliva.

Za primerjavo: v Mariboru je bilo pri vseh avstrijskih štetjih do 98 % katoličanov, leta 1910 pa se je delež znižal na 95 % (4 % evangeličanov).²¹ V primerjavi obeh mest je bilo v Šoštanju zaradi manjše urbanizacije in migracij tudi manjše število pripadnikov drugih veroizpovedi. Po popisu 1921 je Slovenija s Prekmurjem štela 1.054.919 prebivalcev, med njimi pa je bilo 96,6 % rimokatoličanov in 2,6 % evangeličanov. Po popisu 1931 se verska sestava ni bistveno spremenila: 96,8 % katoličanov, 2,2 % evangeličanov itn.²²

Tabela 2: Verska pripadnost prebivalstva po štetjih 1921²⁰

(Preb – prebivalci, Kat – katoličani, Ev – evangeličani, Pr – pravoslavni, M – muslimani, Iz – izraeliti)

Občine	1921						
	Preb	Kat	% Kat	Ev	Pr	M	Iz
Šentilj	833	832	99,87	1	-	-	-
Vinska Gora	1.218	1.218	100	-	-	-	-
Velenje	3.030	3.009	99,3	7	14	-	-
Škale	1.735	1.734	99,94	-	1	-	-
Topolšica	1.219	1.217	99,83	1	1	-	-
Florjan	799	799	100	-	-	-	-
Občina Šoštanj okolica	2.078	2.075	99,85	3	-	-	-
Občina Šoštanj mesto	1.348	1.340	99,4	3	1	1	3
Šmartno ob Paki	1.811	1.811	100	-	-	-	-
Skupaj	14.071	14.035	99,74	15	17	1	3
Slovenija	1.054.919	1.020.387	96,6	27.253	6.627	650	946

Tabela 3: Verska pripadnost prebivalstva po štetju prebivalstva 1931²³

(Preb – prebivalci, Kat – katoličani, Ev – evangeličani, Pr – pravoslavci, M – muslimani, Iz – izraeliti).

Občine	1931								
	Preb	Kat	%	Ev	Pr	M	Iz	Drugo	% nepismenih
Velenje	3.556	3.549	99,8	3	2	-	-	2	4,77
Andraž pri Velenju	873	873	100	-	-	-	-	-	0,97
Šentilj pri Velenju	752	752	100	-	-	-	-	-	3,05
Vinska Gora	1.251	1.251	100	-	-	-	-	-	4,32
Škale	1.822	1.819	99,8	1	2	-	-	-	5,37
Topolšica	2.518	2.423	96,2	2	86	-	4	1	9,16
Šoštanj (mesto in okolica)	4.062	4.048	99,6	4	10	-	-	-	5,08
Šmartno ob Paki	2.013	2.011	99,9	1	1	-	-	-	3,02
Šaleška dolina skupaj	16.847	16.726	99,2	11	101	-	4	3	4,46
Dravska banovina	1.144.298		97						6,71

¹⁹ Šircelj, *Verska*, str. 25, 28, 37.

²⁰ Ilešič, *Splošni pregled*, str. 6–7, 16–17, 179–180.

²¹ Ferlež, *Prebivalstvo Maribora*, str. 91.

²² Šircelj, *Verska*, str. 69–70.

²³ Prav tam.

Tabela 4: Verska pripadnost prebivalstva Slovenije²⁴

(Preb – prebivalci, Kat – katoličani, Prot – protestanti, Pr – pravoslavci)

	1921						1931					
%	Preb	Kat	Ev	Pr	M	Drugo	Preb	Kat	Ev	Pr	M	Drugo
Slovenija	1.054.919	96,6	2,6	0,6	0,1	-	1.144.298	97	2,3	0,6	0,1	-

	1953							
%	Preb	Kat	Prot	Pr	Islam	Drugo	Ateist	Drugo neznano
Slovenija	1.466.425	82,8	1,5	0,3	0,1	0,1	10,3	5,0

Tabela 5: Verska pripadnost prebivalstva v sodnem okraju Šoštanj leta 1931²⁵

(Preb – prebivalci, Kat – katoličani, Ev – evangeličani, Pr – pravoslavci, M – muslimani, Iz – izraeliti)

	1931 (1939)						
Občine/naselja	Preb	Kat	Ev	Pr	M	Iz	Drugo
Velenje	3.556	3.549	3	2	-	-	2
Bevče	226						
Kavče	157						
Paka	354						
Podgorje	148						
Podkraj	374						
Konovo	110						
Šalek	378						
Pesje	592						
Preloge	107						
Stara vas	409						
Velenje trg	701						
Andraž pri Velenju	873	873	-	-	-	-	-
Šentilj pri Velenju	752	752	-	-	-	-	-
Vinska Gora	1.251	1.251	-	-	-	-	-
Škale	1.822	1.819	1	2	-	-	-
Topolšica	2.518	2.423	2	86	-	4	1
Bele Vode	431						
Skorno pri Šoštanju	251						
Florjan	253						
Šentvid	120						
Topolšica	1.107						
Zavodnje	356						
Šoštanj	4.062	4.048	4	10	-	-	-
Šoštanj mesto	1.735						
Družmirje	422						
Gaberke	319						
Lokovica	648						
Ravne	938						
Šmartno ob Paki	2.013	2.011	1	1			

Vprašanje občevalnega jezika

Pri obravnavi narodne pripadnosti prebivalstva občine Šoštanj v obravnavanem času je bilo treba upoštevati zlasti državne strukture in njihovo spreminjanje. Nemški jezikovni značaj se je v mestih in trgih²⁶ oblikoval z vplivi državne organizacije, go-

spodarske ureditve in kulturnimi vplivi.²⁷ Trenja med večinskim slovenskim in manjšinskim nemškim prebivalstvom so se stopnjevala od uvedbe volilne pravice leta 1861.²⁸ Medtem ko je slovensko prebivalstvo povečini živelo na deželi, so imela mesta na Štajerskem v glavnem nemški videz. Nemško prebivalstvo je bilo gospodarsko, družbeno in kulturno močnejše

²⁴ Šircelj, *Verska*, str. 68–70.

²⁵ Ilešič, *Splošni pregled*, str. 16–17.

²⁶ Cvim, *Trdnjavski trikotnik*, str. 12.

²⁷ Hartman, *Prevrat v Mariboru*, str. 181.

²⁸ Melik, *Volitve na Slovenskem*, str. 7.

Pogled na most čez Pako v Šoštanju, razglednica je bila poslana leta 1907 (hrani: Muzej Velenje).

od slovenskega.²⁹ Pred uvedbo ustavnega življenja (1861) še ni bilo strank in organiziranega volilnega boja, in kot je zapisal Šoštanjčan dr. Josip Vošnjak (1834–1911), nihče ni poudarjal neenakopravnosti Slovencev in jezika. Z obnovo ustavnega življenja pa se je bilo meščanstvo v trgih in mestih na Spodnjem Štajerskem prisiljeno nacionalno opredeliti.³⁰ Prelomno je bilo leto 1867³¹ in s tem volitve v deželne zборе, ko je slovenska stranka dosegla svojo prvo volilno zmago, in to v 19 od 21 kmečkih volilnih okrajev. S tem je pokazala, da ima volilno podporo,³² ob njej pa se je oblikovala tudi nemška stranka.³³ Volivci so bili razdeljeni v volilne razrede. Uvedeni sta bili mestna in kmečka kurija.³⁴ V mestni kuriji je bilo 157 krajev, ki so nosili mestni naslov, in kraji glede na gospodarski pomen. Vanjo je bilo na Štajerskem uvrščenih vseh 20 mest, od 97 trgov pa 61. V nekdanjem mariborskem okrožju je bilo v mestno kurijo uvrščenih 14 trgov, med njimi tudi Šoštanj, v kmečki kuriji pa jih je ostalo 19, med njimi Velenje.³⁵ Tako so bile ustvarjene močne postojanke nemškega meščanstva,

ki je bilo v deželnih zborih zastopano nesorazmerno s številom prebivalstva.

Vprašanje jezika je bilo v habsburški monarhiji rešeno neenotno. V ogrski polovici so ob popisu popisovali »materinski jezik«. Taffejeva vlada je leta 1879 določila rubriko »občevalni jezik«³⁶ in s tem povzročila nacionalno polarizacijo, predvsem na nacionalno mešanih področjih.³⁷ Vprašanje o občevalnem jeziku, vključeno v popise 1880, 1890, 1900 in 1910,³⁸ je vsebovalo jezikovno značilnost kraja, na katero so vplivali tudi gospodarski, kulturni in socialni dejavniki. Prav zaradi tega so bile v avstro-ogrski monarhiji pritožbe manjših narodov zoper majoriziranje manjših narodnosti³⁹ predvsem v deželah, kjer so živeli Slovenci – na Koroškem, Štajerskem, Goriško-Gradiškem, v Trstu in Istri.⁴⁰

Vprašanje o maternem jeziku je povezano z narodno pripadnostjo in državljanstvom. Klasifikacija je bila odvisna od vsakokratnega političnega dogajanja. Polarizacija se je pokazala takoj ob popisu 1880, rubrika občevalni jezik je postala odličen pripomoček za navidezno množitvev gospodarsko in politično močnejšega nemškega prebivalstva. Popis je pokazal, da je podeželje slovensko, trgi in mesta pa nemški.

²⁹ Biber, *Nacizem in Nemci*, str. 14–15.

³⁰ Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, str. 10.

³¹ Vošnjak, *Spomini*, str. 195; Melik, *Volitve na Slovenskem*, str. 209, 385, 388, 389, 394.

³² Vošnjak, *Spomini*, str. 195.

³³ Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, str. 19.

³⁴ Melik, *Volitve na Slovenskem*, str. 62–63.

³⁵ Prav tam, str. 383–399. Städte und Märkte, na Štajerskem od leta 1909 z novo formulacijo: Städte, Märkte und Ortsgemeinden (Industrialorte) z uradnim nazivom Wählerklasse der Städte und Märkte.

³⁶ Valenčič, *Etnična struktura*, str. 287–294.

³⁷ Čuček, *Problemi popisovanja*, str. 130.

³⁸ Ti popisi so ugotavljali prisotno prebivalstvo, jezikovna pripadnost pa je bila v okviru stalnega prebivalstva, ki je bilo prisotno v domačem kraju.

³⁹ Sifrer, *Demografska statistika*, str. 30–31.

⁴⁰ Marušič, *Ljudsko štetje*, str. 78.

Pogled na Šoštanj okrog leta 1918. V ospredju leseni most čez Pako, gasilski dom, Tržanova hiša na levi in na desni dimniki tovarne usnja (hrani: Muzej Velenje).

Nemški otoki – Maribor, Celje in Ptuj – so tako na Štajerskem sestavljali znameniti nemški »trdnjavski trikotnik«. ⁴¹ Celje, še sredi 19. stoletja slovensko mesto, so Nemci že v sedemdesetih letih označevali kot pranjemško mesto. ⁴² Tudi prebivalci Ptuja, predvsem meščani, so se spremenili v nemčurje. ⁴³ Podobno je veljalo drugod na Spodnjem Štajerskem. Maribor je bil izpostavljen močnemu nemškemu pritisku in težnji združiti jezikovni otok z nemškim ozemljem na severu. V ta namen so s pomočjo organizacije Südmark vmesno območje celo naseljevali z nemškimi naseljenci. ⁴⁴ Nemcem je uspelo obdržati staro posestno stanje in močne pozicije v mestih. V javnem življenju so začeli ustanavljati svoje obrambne organizacije. ⁴⁵ V majhnem provincialnem spodnještajerskem trgu Šoštanj vse do preloma stoletja večjih poskusov naseljevanja ni bilo, z razvojem industrije in potrebo po delovni sili pa so lastniki zaposlovali tudi kvalificirane tujce. ⁴⁶

Vprašanje občevalnega in maternega jezika je bilo resno vprašanje, ki je ob vsakem številu prebivalstva in volitvah dvigovalo veliko prahu. Novo razmerje sil je spodbudilo proteste proti dvoumnosti rubrike »občevalni jezik«. ⁴⁷ Ob zaostrovanju nacionalnih nasprotij je postalo sporno, da gre za vprašanje o jeziku sporazumevanja, ne pa o maternem jeziku. Slovenska stran je rezultatom popisov oporekala, saj je bila prepričana, da so ti na različne načine prirejeni Nemcem v prid. Pri tem je bil najspornejši kriterij občevalnega jezika, pa tudi način popisovanja po hišnih gospodarjih, nenatančnost, samovoljnost, popisovanje

zunaj doma itn. Značaj nacionalne strukture prebivalstva so spreminjali tudi priseljeni uradniki javnih ustanov, ⁴⁸ pa tudi ljudje, ki so se zaposlovali kot posiljenci, pomočniki in delavci v nastajajoči industriji. ⁴⁹ Nemci so nasprotno trdili, da ima vsak pravico, da se narodnostno opredeli, pri čemer jim je ustrezalo načelo občevalnega jezika. Če so opredelitev zamenjali gospodarsko močni in vplivni ljudje, jim je po navadi sledil večji ali manjši del tistih, ki so bili od njih odvisni, zato je v veliko mestih in trgih prevladovala nemška narodnostna usmeritev. ⁵⁰ O tem piše celjska *Domovina* leta 1892: »Pa česar celi svet nima, to ima naša slovenska domovina, namreč: nemškutarje, odpadnike, renegate, izdajalce, judeže!« ⁵¹

Slovenski tisk je pred volitvami objavljala opozorila pred nepravilnostmi in težnjo po zmanjšanju števila Slovencev ter zahteval uvedbo kriterija »narodnost« ali »materni jezik« za ugotavljanje narodnega stanja. ⁵² V spremenjenih političnih razmerah so se Slovenci začeli politično organizirati, da bi zaustavili prodor nemštva na podeželje ter nemško politiko omejili na mesta in trge. ⁵³ Tako je slovenska stran svoj položaj krepila z ustanavljanjem svojih obrambnih organizacij ⁵⁴ in resnimi pripravami na novo štetje 1890. V časopisu tega časa je mogoče najti pozive k premisleku Slovencev za preprečitev dodatnih malverzacij ⁵⁵ in

⁴⁸ Šoštanj je bil sedež okraja, imel je okrajno sodišče, finančno stražo, orožnike itn.

⁴⁹ Ferlež, *Prebivalstvo Maribora*, str. 95.

⁵⁰ Orožen, *Politični razvoj v Celju*, str. 199–261.

⁵¹ *Domovina* 2, 2. 7. 1892, št. 13, str. 1, »Kako delajo naši nasprotniki?«.

⁵² Marušič, *Ljudsko štetje*, str. 79.

⁵³ Cvirn, *Politične razmere*, str. 9.

⁵⁴ Vovko, *Družba sv. Cirila in Metoda*, str. 37.

⁵⁵ *Slovenski gospodar* 24, 12. 12. 1890, št. 50, str. 1, »Novo štetje ljudi se približuje«; *Slovenski gospodar* 24, 25. 12. 1890, št. 52, str. 1, »Kaj imamo storiti pri ljudskem štetju«.

⁴¹ Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, str. 352.

⁴² Prav tam.

⁴³ Melik, *Volitve na Slovenskem*, str. 234.

⁴⁴ Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, str. 305.

⁴⁵ Vovko, *Nemška šolska organizacija*, str. 340.

⁴⁶ Aplinc, *Vošnjaki*, str. 71 in 148.

⁴⁷ Čuček, *Problemi popisovanja*, str. 132–133.

Tabela 6: Nacionalna struktura prebivalstva na Slovenskem po popisih 1880, 1890, 1900 in 1910⁵⁶

Leto	Prebivalcev	% Slovenci	% Nemci	% Madžari	% Italijani	% Drugi
1880	1.172.918	89,1	7,0	1,1	2,0	0,8
1890	1.223.439	88,9	7,2	1,2	2,2	0,5
1900	1.254.708	88,7	7,3	1,4	2,3	0,3
1910	1.291.913	87,6	8,1	1,6	2,4	0,3

razočaranja ob rezultatih štetja.⁵⁷ Slovensko prebivalstvo je bilo večinsko podeželsko, nemško pa trško in mestno. V mestih se je nemški značaj z nemškim občevalnim jezikom ohranil predvsem kot zunanji simbol meščanstva proti okoliškemu večinskemu kmetškemu prebivalstvu.⁵⁸ Tako se po podatkih o občevalnem jeziku za urbani Maribor razmerje v obdobju tridesetih let ni bistveno spremenilo. Nemški jezik je uporabljalo več kot 80 odstotkov meščanov,⁵⁹ ki so znali tudi slovensko, saj je bila slovenščina za mnoge tudi materni jezik.⁶⁰ Tudi v Celju je konec 19. stoletja delež prebivalcev s slovenskim občevalnim jezikom padel za 10 %.⁶¹ Na Štajerskem je bil ta delež nižji, vendar se je do leta 1910 dvignil na 70,5 %.⁶² Tako nemška kot slovenska stran sta pred popisi skušali vplivati na prebivalstvo. Pred popisom 1910 je slovenska stran zavzeto opozarjala na mahinacije nemške strani, ta pa je nasprotnikom očitala težnjo po statistični pomnožitvi slovenskega prebivalstva. Dejansko pa je nemška stran na Spodnjem Štajerskem s sestavo in nadzorom popisnih komisij ter pritiski na uradništvo, delavstvo in služinčad pokazala svojo premoč.⁶³

Jezikovna in narodna sestava prebivalstva na Slovenskem

Jezikovna sestava prebivalstva Šoštanja se je glede na rezultate popisov prebivalstva v obravnavanem obdobju spreminjala. Pri tem se zastavlja vprašanje, kakšni so bili vplivi na narodno sestavo prebivalstva. Za širšo primerjavo je bila raziskava razširjena na župnijo sv. Mihaela in Šaleško dolino, v nadaljevanju pa podajamo nekatere podatke za širši slovenski prostor.

Slovenci so se konec 19. in v začetku 20. stoletja uveljavili kot popolnoma razvit narod z razvito kulturo in izoblikovanim jezikom, s književniki, politiko in strankami, parlamentarnim slovenskim jezikom, gospodarskimi združenji itn. Kot integrativni kriterij narodnosti je bil uveljavljen jezik, na katerem sta

bila utemeljena etnično bistvo in obseg etničnega ozemlja, vendar se je doživljanje slovenske etnične identitete občasno uveljavilo le v ožjih kulturnih in političnih krogih.⁶⁴

Podatki o jezikovni sestavi prebivalstva so bili do leta 1948 edina uradna statistika, na podlagi katere je bilo mogoče sklepati o narodni sestavi prebivalstva.⁶⁵ V obdobju avstrijskih popisov je bilo za slovensko narodno stran sporno vprašanje o občevalnem jeziku prvič zastavljeno leta 1880 in ponovno v letih 1890, 1900 in 1910. Na podlagi teh podatkov je Živko Šifrer za sedanje območje Slovenije ocenil narodno sestavo prebivalstva. Po tej oceni je število Slovencev naraščalo počasneje kot število pripadnikov drugih narodov. To dejstvo je razlagal z izseljevanjem in drugimi razlogi, kar je bolj prizadelo Slovence kot druge narode. Povečanje prebivalstva je bilo večje od naravnega prirastka, priseljevanje pa majhno.⁶⁶ Po Šifrerjevi oceni je bilo leta 1880 na Slovenskem 89,1 %, leta 1910 pa 87,6 % Slovencev, kar govori o upadu deleža slovenskega prebivalstva.⁶⁷

Po podatkih za jugoslovanski del slovenskega ozemlja (Dravska banovina) se je leta 1921 za slovenski materni jezik izreklo 93,2 % prebivalcev, za nemškega 3,8 %, madžarskega 1,4 %, srbohrvaškega 1 %, druge slovanske jezike 0,4 %, italijanskega 0,1 % in druge jezike 0,1 % prebivalstva.⁶⁸ Vprašanje o narodni pripadnosti je bilo prvič zastavljeno v popisu prebivalstva 1931, vendar so navodila predvidevala, da lahko kot možni odgovor vpišejo »jugoslovanska« ali »druga«, kar zgovorno odraža narodnostno politiko vladajočih krogov tedanje Jugoslavije. Podatki niso bili nikoli objavljeni in po vsej verjetnosti tudi niso bili obdelani.⁶⁹ Po podatkih ljudskega štetja 1931 je bilo na ozemlju Dravske banovine 1.144.298 prebivalcev, od tega 94,18 % s slovenskim maternim jezikom, 2,53 % z nemškim, s srbohrvaškim 2,11 % in drugo 1 %.⁷⁰ Neposredno vprašanje o

⁵⁶ Gl. op. 19.

⁵⁷ *Slovenski narod* 24, 10. 1. 1891, št. 7, str. 1, »Po ljudski štetvi«; *Slovenski narod* 24, 17. 1. 1891, št. 13, str. 5, »O ljudski štetvi«.

⁵⁸ Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, str. 10.

⁵⁹ Ferlež, *Prebivalstvo Maribora*, str. 92.

⁶⁰ Baš, *Maribor v avstrijski dobi*, str. 152.

⁶¹ Čuček, *Problemi popisovanja*, str. 136.

⁶² Ferlež, *Prebivalstvo Maribora*, str. 92.

⁶³ Čuček, *Problemi popisovanja*, str. 138–140.

⁶⁴ Grafenauer in Prunk, *Narod*, str. 295–297.

⁶⁵ Šircelj, *Verska*, str. 116, 118.

⁶⁶ Šifrer, *Narodnostni sestav*, str. 5–11. Razlogi za spreminjanje narodne sestave so v selivnosti (priseljevanje in odseljevanje), poročnosti, rodnosti, neopredeljevanju itn.

⁶⁷ Prav tam.

⁶⁸ Perovšek, *Ljudsko štetje*, str. 254.

⁶⁹ Med svetovnjima vojnima je Italija izvedla popise v letih 1921, 1931 in 1936 na »slovenskem« narodnem ozemlju, vendar na podlagi rezultatov ni mogoče sklepati o narodni sestavi prebivalstva.

⁷⁰ Pelikan, *Ljudsko štetje*, str. 362.

narodni pripadnosti prebivalstva je bilo prvič zastavljeno leta 1948.⁷¹

Jezikovna in narodna sestava prebivalstva Šaleške doline

V Šoštanju, ki je leta 1911 pridobil mestne pravice,⁷² so bile nacionalne razmere bolj ali manj podobne kot v drugih spodnještajerskih trgih in mestih.⁷³ Josip Vošnjak, ki je razumel pomen in povezanost gospodarskega in političnega osamosvajanja Slovencev, se v *Spominih* skoraj ni dotaknil razmer v domačem Šoštanju. Nanje pa so imeli prav Vošnjaki, kot steber meščanstva v Šoštanju, pomemben vpliv.⁷⁴ Josip Vošnjak je o domačem Šoštanju med

drugim zapisal, da se kraj razvija: »Zdaj šteje trg 178 hiš s 1.100 prebivalci, med katerimi jih je le 87 zapisanih z nemškim občevalnim jezikom, 1.013 pa s slovenskim.«⁷⁵

Med taboroma je bila razlika na volitvah majhna, zato je bila večina zdaj nemška, zdaj slovenska. Ob popisu prebivalstva 1880 je v Šoštanju živel 118 (16 %) prebivalcev z nemškim občevalnim jezikom, medtem ko jih je bilo v vsem sodnem okraju Šoštanj 180 (1,4 %). Deset let kasneje je imel Šoštanj 410 ali 49,1 % prebivalcev z nemškim občevalnim jezikom, v vsem sodnem okraju pa jih je bilo le 4 %. Leta 1900 je trg štel 1.096 prebivalcev, med katerimi jih je bilo 179 (16 %) zapisanih z nemškim občevalnim jezikom, 908 pa s slovenskim, medtem ko jih je bilo v vsem sodnem okraju spet manj, 2,6 %. V bližnjem Velenju so bila veliko bolj kot klerikalno-liberalna trenja v ospredju nemško-slovenska nasprotja. Nemcev v kraju praktično ni bilo (1880), vendar popis prebivalstva iz leta 1900 kaže, da se je od 529 prebivalcev kar 109 izreklo za nemški občevalni jezik. V vsej dolini je bilo takrat le 370 prebivalcev (3 %) z nemškim občevalnim jezikom – vendar Nenemcev.⁷⁶

Stanje pa se je do leta 1910 bistveno spremenilo. V vsej dolini se je namreč povečalo število prebivalcev z nemškim občevalnim jezikom,⁷⁷ saj jih je bilo že 1.306 oziroma 10,4 % vsega prebivalstva, v vsem sodnem okraju Šoštanj pa je bilo 53 tujcev (9 %). V Šoštanju se je v prid nemškega občevalnega jezika izreklo kar 874 ali 69,5 % prebivalcev. V Stari vasi, kjer takih prej praktično ni bilo, so jih zdaj našteali 116; v Velenju pa jih je bilo zdaj že 180 ali 31,8 %; v Pesju, kjer sta bila leta 1900 le dva, jih je bilo zdaj 69 (20,4 %), v Škalah 22 (3 %), drugod v Šaleški dolini pa nemško govorečih praktično ni bilo. Seveda ni mogoče, da bi se v Šaleško dolino v pičlih desetih letih preselilo toliko Nemcev, saj se število prebivalcev v navedenih krajih ni bistveno povečalo. Vzrok je bil v političnem in gospodarskem pritisku, ki je veliko večino ljudi prisilil, da so se izrekli za nemški občevalni jezik.

Obe politični in kulturni središči doline, Šoštanj in Velenje, sta bili hkrati središči raznarodovalne politike in nemškutarstva ter slovenskega in političnega življenja. Poudariti je treba, da prebivalci z nemškim občevalnim jezikom niso bili Nemci po rodu, bili so pač »konjunkturisti« in so se politično opredeljevali tako, kot je pač v danem trenutku najbolj kazalo. Pri večini velenjskih trških mogotcev je bil v ospredju posel in celo njihovi sodobniki so opazili izrazito politično mlačnost in neopredeljenost.⁷⁸

Nemci, ki so živeli v Šoštanju in Velenju, številčno niso bili tako močno zastopani kot v drugih kra-

Znak M. G. V. Liederkrantz Schönstein oziroma Männergesangverein Liederkrantz Schönstein je bilo moško pevsko društvo, ki je v 19. stoletju delovalo v Šoštanju (hrani: Muzej Velenje).

⁷¹ Vertot et al., *Popisi na Slovenskem*, str. 17.

⁷² Hribnik in Ravnikar, *Mesto Šoštanj*, str. 177.

⁷³ Cvirn in Studen, *Etnična (nacionalna) struktura mest*, str. 115–123.

⁷⁴ Aplinc, *Vošnjaki*, str. 94.

⁷⁵ Vošnjak, *Spomini*, str. 16.

⁷⁶ Hudales, *Šaleška dolina*, str. 285.

⁷⁷ Prav tam.

⁷⁸ Prav tam, str. 286.

jih Spodnje Štajerske. Vendar je germanizacija pred prvo svetovno vojno napredovala v povezavi z usnjarno v Šoštanju, premogovnikom in gradnjo železniške proge Celje–Velenje–Dravograd.⁷⁹ V bližnjem Velenju je bilo povečanje števila tistih, ki so nemščino navedli kot občevalni jezik, linearno. V Šoštanju je opredelitev za občevalni jezik, po katerem so bili vprašani, izrazito nihala in je bila odraz pritiska promemsko usmerjene politične in gospodarske elite. To nesorazmerno nihanje ne prikazuje dejanskega stanja nacionalne pripadnosti prebivalstva, če bi torej ljudi

povprašali po maternem jeziku. V Šoštanju sta bila največja odklona v letih 1890 in 1910. Obe letnici sta časovno sovpadali s posledicami različnih afer⁸⁹ in sta neposreden odraz pritiska Woschnaggov kot lastnikov velikega usnjarskega podjetja na delavstvo.⁹⁰ Prav zaradi tega je bil Šoštanj primer kršenja volilne zakonodaje, volilnega reda in ponarejanja volilnih imenikov, zaradi česar je eden najbolj »eklatantnih« primerov potvorb (uporaba statistike o etnični pripadnosti prebivalstva) nacionalne strukture prebivalstva na Slovenskem.⁹¹

Tabela 7: Občevalni jezik prebivalstva sodnega okraja Šoštanj 1880, 1890, 1900, 1910⁸⁰
(Obč. j. Slo – Občevalni jezik Slovencev, Obč. j. N – Občevalni jezik Nemcev)

Občina	1880				1890			
	Prebivalcev	Obč. j. N	Obč. j. Slo	Tujci	Prebivalcev	Obč. j. N	Obč. j. Slo	Tujci
Šentilj	1.408	-	1.408	-	787	-	787	-
Vinska Gora	1.268	-	1.267	1	1.198	-	1.197	-
Velenje	2.005	38 ⁸¹	1.959	-	2.237	84 ⁸²	2.141	-
Škale	1.374	13 ⁸³	1.354	-	1.531	1 ⁸⁴	1.530	-
Topolšica	1.122	-	1.122	-	1.177	-	1.177	-
Florjan	900	3 ⁸⁵	897	-	863	-	863	-
Šoštanj okolica	1.566	-	1.566	-	1.755	5 ⁸⁶	1.750	-
Šoštanj trg	734	118	615	-	835	410	421	-
Šmartno ob Paki	1.780	8 ⁸⁷	1.771	-	1.619	20 ⁸⁸	1.593	-
Sodni okraj Šoštanj	12.157	180	11.959	-	12.893	520	12.344	-

Občina	1900				1910			
	Prebivalcev	Obč. j. N	Obč. j. Slo	Tujci	Prebivalcev	Obč. j. N	Obč. j. Slo	Tujci
Šentilj	837	-	837	-	843	-	842	1 ⁹²
Vinska Gora	1.219	-	1.219	-	1.227	18 ⁹³	1.209	-
Velenje	2.558	131 ⁹⁴	2.406	-	2.711	379 ⁹⁵	2.313	18+1 ⁹⁶
Škale	1.729	17	1.700	-	1.696	22	1.667	7 ⁹⁷
Topolšica	1.234	2	1.232	-	1.211	-	1.211	-
Florjan	887	5 ⁹⁸	882	-	847	9 ⁹⁹	838	-
Šoštanj okolica	1.926	11 ¹⁰⁰	1.912	-	2.035	12 ¹⁰¹	2.022	1 ¹⁰²
Šoštanj trg	1.096	179	908	4	1.257	874	368	15
Šmartno ob Paki	1.828	30 ¹⁰³	1.792	-	1.839	5 ¹⁰⁴	1.824	10 ¹⁰⁵
Sodni okraj Šoštanj	14.177	370	13.750	4	14.546	1.319	13.174	53

⁷⁹ Ževart, *Narodnoosvobodilni boj*, str. 22.

⁸⁰ Gl. op. 19.

⁸¹ Nemščina kot občevalni jezik: 11 v Zgornjem Šaleku in 27 v trgu Velenje.

⁸² 8 v Pesju, 5 v Paki, 9 v Zgornjem Šaleku, 3 v Spodnjem Šaleku, 45 v trgu Velenje in 14 v Stari vasi.

⁸³ Grad Turn.

⁸⁴ Škale.

⁸⁵ V Skornem.

⁸⁶ Družmirje.

⁸⁷ V Šmartnem ob Paki.

⁸⁸ 7 v Sv. Martinu na Paki z gradom, 7 v Rečici, 2 v Slatinah in 4 v Podvrhu.

⁸⁹ Aplinc, *Vošnjaki*, str. 87.

⁹⁰ Ževart, *Narodnoosvobodilni boj*, str. 22–26.

⁹¹ Cvirn in Studen, Etnična (nacionalna) struktura mest, str. 115–123.

⁹² Arnače.

⁹³ 12 v Preški, 5 v Črnovi in 1 na Selu.

⁹⁴ 2 v Pesju, 6 v Paki, 1 v Spodnjem Šaleku, 109 v trgu Velenje in 13 v Stari vasi.

⁹⁵ 69 v Pesju, 7 v Paki, 4 v Zgornjem Šaleku, 3 v Spodnjem Šaleku, 180 v trgu Velenje in 116 v Stari vasi.

⁹⁶ 10 v Stari vasi, 7 v Velenju, 1 v Paki in 1 drug občevalni jezik.

⁹⁷ 2 v Šentbricu, 5 v Škalah.

⁹⁸ Skorno.

⁹⁹ 9 v Florjanu.

¹⁰⁰ 3 v Ravnah in 8 v Družmirju.

¹⁰¹ Družmirje.

¹⁰² Družmirje.

¹⁰³ 9 v Paški vasi, 8 v Rečici in 13 v Šmartnem.

¹⁰⁴ 2 v Paški vasi in 3 v Šmartnem.

¹⁰⁵ 1 v Gavcah in 9 v Šmartnem ob Paki.

Tabela 8: Materni jezik prebivalstva¹⁰⁶ (*N* – nemščina, *Slo* – slovenščina)

		1921					
		Materni jezik					
Občina	Prebivalcev	N	% N	Slo	% Slo	Tujci	% Tujci
Šentilj	833	1	0,12	832	99,88	-	0
Vinska Gora	1.218	-	-	1.218	100	-	0
Velenje	3.030	60	1,98	2.926	96,57	44 ¹⁰⁷	1,45
Škale	1.735	3	0,17	1.728	99,6	5 ¹⁰⁸	0,29
Topolšica	1.219	2	0,16	1.214	99,59	3 ¹⁰⁹	0,25
Florjan	799	-	-	799	100	-	-
Šoštanj okolica	2.078	3	0,14	2.075	99,86	-	-
Šoštanj mesto	1.348	110	8,16	1.220	90,5	18 ¹¹⁰	1,34
Šmartno ob Paki	1.811	14	0,77	1.796	99,17	1 ¹¹¹	0,06
Skupaj	14.071	193	1,37	13.808	98,13	71	0,5

Tabela 9: Materni jezik prebivalstva¹¹²

(Slo – slovenščina, Sh – srbohrvaščina, Čslo – češkoslovaško, N – nemščina, M – madžarščina)

		1931 (1939)										
		Materni jezik										
Občine/ naselja	Preb.	Slo	% Slo	Sh	% Sh	Čslo	% Čslo	N	% N	M	Ostalo, neznano	% ostalo
Velenje	3.556	3.510	98,7	16	0,45	6	0,17	21	0,59	-	3	0,08
Andraž pri Velenju	873	873	100	0	0	0	0	0	0	-	-	-
Šentilj	752	751	99,87	0	0	0	0	1	0,13	-	-	-
Vinska Gora	1.251	1.249	99,84	1	0,08	0	0	1	0,08	-	-	-
Škale	1.822	1.797	98,63	9	0,49	4	0,22	7	0,38	-	5	0,27
Topolšica	2.518	2.387	94,8	125	4,96	0	0	3	0,12	-	3	0,12
Šoštanj	4.062	3.980	97,98	20	0,49	7	0,17	50	1,23	1	4	0,1
Šmartno ob Paki	2.013	1.999	99,3	3	0,15	-	-	11	0,55	-	-	-
Skupaj	16.847	16.546	98,21	173	1,03	17	0,1	94	0,56	1	15	0,09

Tabela 10: Odstotno razmerje med slovenskim in nemškim občevalnim jezikom in maternim jezikom v Šoštanju, Velenju,¹¹³ Mariboru in na Štajerskem¹¹⁴ (*Preb* – prebivalstvo, *Slo* – slovenščina, *Nem* – nemščina)

Leto	Šoštanj trg				Velenje trg				Maribor mesto				Štajerska
	Občevalni jezik				Občevalni jezik				Občevalni jezik				Občevalni jezik
	Preb	Slo	Nem	% Nem	Preb	Slo	Nem	% Nem	Preb	Slo	Nem	% Nem	% Nem
1880	734	615	118	16,08	364	330	27	7,42	15.948	2.431	13.517	84,76	67
1890	835	421	410	49,1	441	390	45	10,2	18.603	2.653	15.950	85,74	67,83
1900	1.096	908	179	16,33	529	416	109	20,6	23.360	4.062	19.298	82,61	68,71
1910	1.257	368	874	69,53	566	378	180	31,8	26.476	3.823	22.653	85,56	70,5
	Materni jezik				Materni jezik								

Vprašanje o maternem jeziku po prvi svetovni vojni

Vprašanje o maternem jeziku je bilo na Slovenskem prvič zastavljeno v popisu 1921.¹¹⁵ Po oceni se je 92,9 % navzočega prebivalstva izreklo, da je njihov materni jezik slovenščina, za 4 % je bila to nemščina, za 1 % madžarščina itn. Ob popisu 1931 je bilo vprašanje o maternem jeziku sicer zastavljeno, vendar rezultati popisa niso bili objavljeni. Da je njihov materni jezik slovenščina, se je izreklo 94,2 % prebival-

¹⁰⁶ Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. 1. 1921.¹⁰⁷ Srbohrvaški – 6, nemški – 60, italijanski – 8, češki – 15, ruski – 14.¹⁰⁸ Italijanski – 1, češki – 2, ruski – 1.¹⁰⁹ Srbohrvaški – 2, italijanski – 1.¹¹⁰ Srbohrvaški – 5, italijanski – 4, češki – 4, ruski – 4, madžarski – 1.¹¹¹ Srbohrvaški – 1.¹¹² Ilešič, *Splošni pregled*, str. 16–17.¹¹³ Podatki štetij prebivalstva 1880, 1890, 1900, 1910.¹¹⁴ Ferlež, *Prebivalstvo Maribora*, str. 92.¹¹⁵ Gl. tabelo 8.

*Med svetovnimi vojnami je v Šoštanju delovalo
Delavsko pevsko društvo Cankar.
(hrani: Muzej Velenje).*

stva Slovenije, za nemškega 2,53 %, srbohrvaškega 2,1 %, madžarskega 0,7 % in češkega 0,2 %.¹¹⁶ Podatki so se razlikovali po pokrajinah, tako je največ »Nemcev« živelo na Štajerskem (11.373), v okraju Dravograd (1.037), na Kočevskem (8.665), Dolenjskem (3.063), Notranjskem (le 43) in v Prekmurju (1.489).¹¹⁷ Če primerjamo obe štetji, opazimo upad nemškega maternega jezika in povečevanje deleža slovenskega. Kot drugod na Slovenskem so se tudi v Šoštanju razmerja postopoma spreminjala. Ob popisu leta 1921 se je za nemški materni jezik izreklo največ prebivalcev v urbanih središčih Šaleške doline – v Velenju (1,98 %) in Šoštanju (8,16 %), medtem ko je bil v ostalih občinah delež nizek. Delež tujcev je prav tako višji v Velenju (1,45 %) in Šoštanju (1,34 %), medtem ko v ostalih občinah tujcev skoraj ni bilo. V občini Šoštanj mesto se je prebivalstvo z veliko veči-

no (90,5 %) izreklo za slovenski materni jezik, kar pa je bilo nižje od slovenskega povprečja. Ob majhnem številu tujcev je bil torej delež prebivalcev z nemškim občevalnim jezikom razmeroma visok. V nekdanjem sodnem okraju Šoštanj se je za slovenščino kot materni jezik izreklo kar 98,1 % prebivalstva.¹¹⁸

Te podatke je mogoče primerjati z drugimi mesti in trgi na Slovenskem (Kočevje, Novo mesto, Črnomelj, Ptuj, Celje, Ljubljana itn.).¹¹⁹ Ob uradnih štetjih prebivalstva v Avstro-Ogrski monarhiji kategorije narodnosti ni bilo, čeprav vemo, da so o njej sklepali na podlagi podatkov o občevalnem jeziku, o čemer je že bilo govora. Glede na navodila za izpolnjevanje popisnic so državljane vprašali po maternem jeziku in državljanstvu, kategorija narodnost pa v popisu ni obstajala.¹²⁰ V Mariboru je bilo leta 1921 še vedno 21,5 % prebivalcev z nemškim maternim jezikom in 67,7 % prebivalcev s slovenskim občevalnim jezikom.¹²¹

Po navodilih za izpolnjevanje popisnic¹²² leta 1931 je bila mogoča navedba državljanstva: jugoslovansko ali drugo. S tem je domala vse prebivalstvo sodilo v kategorijo Jugoslovani. Pri vprašanju o maternem jeziku je to razločevalo narodnost in materni jezik, vendar podatki niso bili obdelani in objavljeni. Po ocenah je bilo leta 1931 tistih, ki jim je bila materni jezik nemščina, le še 8,03 %, ¹²³ medtem ko jih je bilo v Šoštanju le še 1,23 % ali 50 prebivalcev,¹²⁴ v bližnjem Celju pa 848.¹²⁵ Ti podatki se nanašajo na novo združeno občino Šoštanj, ki je 11. oktobra 1937 nastala z združitvijo občine Šoštanj mesto in občine Šoštanj okolica. Ob upoštevanju podatkov le za Šoštanj mesto po popisu 1931 je med 1.735 prebivalci še mogoče najti 50 oseb ali 2,88 % tistih, ki so se izrekli, da je nemščina njihov materni jezik. V nekdanjem sodnem okraju Šoštanj pa se je delež večinskega slovenskega prebivalstva povečal na 98,21 %, kar je bilo višje od slovenskega povprečja.¹²⁶

Razlogi za to postopno zmanjševanje deleža nemškega občevalnega jezika so, kot ugotavlja Jerneja Ferlež za Maribor, v drugače zastavljenem vprašanju in spremenjeni nacionalni podobi po prvi svetovni vojni.¹²⁷ Do sprememb ni prišlo takoj po prvi svetovni vojni, ampak pozneje v obdobju 1921–1931. Rok za izseljevanje optantov, večinoma v Avstrijo, se je namreč iztekel leta 1923, začele pa so se migracije znotraj takratnega slovenskega ozemlja in nove državne tvorbe.

¹¹⁸ Gl. tabelo 9.

¹¹⁹ Biber, *Nacizem in Nemci*, str. 15.

¹²⁰ Ferlež, *Prebivalstvo Maribora*, str. 110; Šircelj, *Verska*, str. 41–44.

¹²¹ Ferlež, *Prebivalstvo Maribora*, str. 110.

¹²² Šircelj, *Verska*, str. 41–44.

¹²³ Ferlež, *Prebivalstvo Maribora*, str. 110.

¹²⁴ Ilešič, *Splošni pregled*, str. 16–17.

¹²⁵ Biber, *Nacizem in Nemci*, str. 15.

¹²⁶ *Krajevni leksikon Dravske banovine*, str. 554.

¹²⁷ Ferlež, *Prebivalstvo Maribora*, str. 111.

¹¹⁶ Šircelj, *Verska*, str. 24; Biber, *Nacizem in Nemci*, str. 15.

¹¹⁷ Ferenc, *Nacistična raznarodovalna politika*, str. 552.

Pri obravnavi vprašanja o maternem jeziku je bilo izpostavljeno tudi vprašanje tujcev oziroma tistih, ki so se izrekli, da njihov materni jezik ni slovenski ali nemški. Število tujcev se je začelo povečevati od leta 1910, največ v Velenju (19), Šoštanju (15), Šmartnem ob Paki (10) itn. V Šoštanju je bilo leta 1921 110 ali 8,2 % Nemcev, v nekdanjem sodnem okraju pa 193 ali 1,37 % in 71 tujcev. Leta 1921 je bilo v Šoštanju 18 tujcev (1,33 %), medtem ko jih je bilo v Velenju 44 (1,45 %). Do leta 1931 se je stanje spremenilo, saj so se ob vprašanju o maternem jeziku pojavili srbohrvaški, češkoslovaški, madžarski in drugi jeziki. V Šoštanju je bilo sedem Čehoslovakov in en Madžar, v Velenju pa šest Čehoslovakov.¹²⁸ Povečevanje števila Čehov in Slovakov je med svetovnima vojnama opazno tudi v Mariboru in drugod na Slovenskem.¹²⁹ Prvič pa se je povečalo tudi število tistih s srbohrvaškim jezikom z ozemlja Kraljevine Jugoslavije. V Velenju jih je bilo 16, v Škalah 9, Šoštanju 20 in Topolšici 125, kar je povezano z dejavnostjo Državnega zdravilišča v Topolšici,¹³⁰ v katerem je po vojni nastal center za zdravljenje tuberkuloznih bolnikov iz vse Jugoslavije.¹³¹ V rubriki ostalo in neznano je bilo 15 posameznikov, od katerih so bili po trije v Velenju in Topolšici, štirje v Šoštanju in pet v Škalah.¹³² Zadnji podatki so povezani z gospodarsko dejavnostjo dolinskega dna, to je usnjarskim v Šoštanju, razvijajočim se premogovništvom, zdraviliščem v Topolšici ter uradništvom. V Šaleški dolini je leta 1931 živelo 57 oseb ali 0,64 % prebivalstva z nemškim maternim jezikom, od tega jih je 50 živelo v šoštanjski občini, če odštejemo osebe s tujim državljanstvom.¹³³

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

SI AS – Arhiv Republike Slovenije

AS 1827, Komisija za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev pri Predsedstvu Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta, 1944–1946

STATISTIČNI VIRI

Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. 1. 1921. g. Sarajevo: Državna štamparija, 1932.

Demografska statistika. Prebivalstvo Slovenije 1931 in 1941. Zbirka II., zv. 1. Ljubljana: Statistični urad Slovenije, 1945.

¹²⁸ Ilešič, *Splošni pregled*, str. 16–17.

¹²⁹ Ferlež, *Prebivalstvo Maribora*, str. 114.

¹³⁰ Ilešič, *Splošni pregled*, str. 16–17.

¹³¹ Hudales, *Bolnišnica Topolšica*, str. 52–53.

¹³² Ilešič, *Splošni pregled*, str. 16–17.

¹³³ SI AS 1827, šk. 5, m. 60, str. 6.

Gemeinden- und Ortschaften-Verzeichnis des Herzogthums Steiermark, III: Obersteiermark. Graz: Im Verlage des steierm. Landes-Ausschusses, 1900.

Janisch, Josef Andreas: *Topographisch-statistisches Lexikon von Steiermark: mit historischen Notizen und Anmerkungen.* Bd. 3: S–Z. Graz: Leykam–Josefsthall, 1878.

Orts-Repertorium des Herzogthumes Steiermark auf Grundlage der Volkszählung vom 31. 12. 1869.

Graz: k. k. statistische Central-Commission, 1872.

Schmutz, Carl: *Historisch-topographisches Lexicon von Steiermark*, 3. Gratz: Andreas Kienreich, 1822.

Special-Orts-Repertorium von Steiermark / herausgegeben von der K.K. statistischen Central-commission = Obširen imenik krajev na Štajerskem / na svetlo dan po c.kr. statistični centralni komisiji. Wien: A. Hölder, 1883.

Specijalni repertorij krajev na Štajerskem: na novo predelan po rezultatih popisa ljudstva dne 31. decembra 1890. Wien: c. kr. Centralna statistična komisija, 1893.

Vertot, Nelka et al.: *Popisi na Slovenskem 1948–1991 in Popis 2002.* Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije, 2001.

Vorläufige Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910 in den im Reichsrath vertretenen Königreichen und Ländern. Brünn: k. k. Statistische Zentralkommission, 1911.

ČASOPISI

Domovina, 1892.

Slovenski gospodar, 1890.

Slovenski narod, 1891.

LITERATURA

Aplinc, Miran: *Vošnjaki: industrialci iz Šoštanja.* Šoštanj: Zavod za kulturo, 2005.

Baš, Franjo: Maribor v avstrijski ustavni dobi. *Pri-spevki k zgodovini severovzhodne Slovenije: izbrani zgodovinski spisi* (ur. Angelos Baš). Maribor: Založba Obzorja, 1989, str. 151–211.

Biber, Dušan: *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji: 1933–1941.* Ljubljana: Cankarjeva založba, 1966.

Cvirn, Janez in Studen, Andrej: Etnična (nacionalna) struktura mest na Spodnjem Štajerskem (1880–1910). *Prvi i drugi mednarodni seminar Zajednice Nijemaca u Hrvatskoj 2001/2002: zbornik radova* (ur. Nives Rittig Beljak). Varaždin: Varteks; Zagreb: Zajednica Nijemaca u Hrvatskoj, 2002, str. 115–123.

Cvirn, Janez: Politčne razmere na Štajerskem v času vlade grofa Taaffeja (1879–1893). *Časopis za zgodovino in narodopisje* 73, 2002, št. 1, str. 7–12.

Cvirn, Janez: *Trdnjavski trikotnik: politična orientacija Nemcev na Spodnjem Štajerskem (1861–1914).* Maribor: Obzorja, 1997.

- Čuček, Filip: Problemj popisovanja občevalnega jezika na Spodnjem Štajerskem (1880–1910). *Zgodovinski pogledi na zadnje državno ljudsko štetje v avstrijskem Primorju 1910* (ur. Barbara Šterbenc Svetina, Petra Kolenc in Matija Godeša). Ljubljana: Založba ZRC, 2012, str. 129–142.
- Ferenc, Tone: *Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941–1945*. Maribor: Založba Obzorja Maribor, 1968.
- Ferlež, Jerneja: Prebivalstvo Maribora 1848–1991. *Studia Historica Slovenica* 2, 2002, št. 1, str. 79–125.
- Grafenauer, Bogo in Prunk, Janko: *Narod. Enciklopedija Slovenija*, 7. zvezek. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1993, str. 295–297.
- Hartman, Bruno: Prevrat v Mariboru 1918/1919. *Studia Historica Slovenica* 2, 2002, št. 1, str. 179–227.
- Hribnik, Franc in Ravnikar, Tone (ur., avtor dodatnega besedila): *Mesto Šoštanj – zgodovinski opis*. Šoštanj: Občina Šoštanj, 1998.
- Hudales, Jože: *Bolnišnica Topolšica 90 let*. Topolšica: Bolnišnica Topolšica, 2010.
- Hudales, Jože: Šaleška dolina v 18. in 19. stoletju. *Velenje: razprave o zgodovini mesta in okolici* (ur. Tone Ravnikar). Velenje: Občina Velenje, 1999, str. 243–278.
- Ilešič, Svetozar: *Splošni pregled Dravske banovine: glavni statistični podatki: upravna, sodna in cerkvena razdelitev ter imenik krajev po stanju 1. julija 1939*. Ljubljana: Kraljevska banska uprava Dravske banovine, 1939.
- Krajevni leksikon Dravske banovine: krajevni repertorij z uradnimi, topografskimi, zemljepisnimi, zgodovinskimi, kulturnimi, gospodarskimi in tujkoprometnimi podatki iz vseh krajev Dravske banovine*. Ljubljana: Uprava Krajevnega leksikona Dravske banovine, 1937.
- Marušič, Branko: Ljudsko štetje 31. decembra leta 1910 na Goriškem. *Zgodovinski pogledi na zadnje državno ljudsko štetje v avstrijskem Primorju 1910* (ur. Barbara Šterbenc Svetina, Petra Kolenc in Matija Godeša). Ljubljana: Založba ZRC, 2012, str. 77–86.
- Melik, Vasilij: *Volitve na Slovenskem 1861–1918*. Ljubljana: Slovenska matica, 1965.
- Orožen, Janko: Politični razvoj v Celju in celjski pokrajini od 1848 do 1918. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 7 (XLII), 1971, št. 2, str. 200–261.
- Pelikan, Egon: Ljudsko štetje. *Slovenska kronika XX. stoletja. Knjiga 1: 1900–1941* (ur. Marjan Drnovšek, France Rozman in Peter Vodopivec). Ljubljana: Nova revija, 1995, str. 362.
- Perovšek, Jurij: *Ljudsko štetje. Slovenska kronika XX. stoletja. Knjiga 1: 1900–1941* (ur. Marjan Drnovšek, France Rozman in Peter Vodopivec). Ljubljana: Nova revija, 1995, str. 254.
- Rajšp, Vincenc (ur.): *Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787. 5. zvezek*. Ljubljana: ZRC SAZU, 1999.
- Sore, Anton: Šaleška dolina. *Geografski vestnik* 27–28, 1955–1956 (1957), str. 44–86.
- Šifrer, Živko: *Demografska statistika*. Ljubljana: Zavod za statistiko in evidenco LRS, 1952.
- Šifrer, Živko: Narodnostni sestav ozemlja LRS v času do ustanovitve Jugoslavije po prvi svetovni vojni. *Prikazi in študije* 2, 1956, št. 11, str. 5–11.
- Šircelj, Milivoja: *Verska, jezikovna in narodna sestava prebivalstva Slovenije: popisi 1921–2002*. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije, 2003.
- Valenčič, Vlado: Etnična struktura ljubljanskega prebivalstva po ljudskem štetju 1880. *Zgodovinski časopis* 28, 1974, št. 3–4, str. 287–294.
- Vogelnik, Dolfe: *Prebivalstvo LR Slovenije: Prebivalstvo po naseljih v razdobju 1869–1953, 1. knjiga*. Ljubljana: RSS, 1961.
- Vošnjak, Josip: *Spomini*. Ljubljana: Slovenska matica, 1982.
- Vovko, Andrej: Družba sv. Cirila in Metoda. *Slovenska kronika XIX. stoletja. Knjiga 3: 1884–1899* (ur. Janez Cvirn). Ljubljana: Nova revija, 2003, str. 37–39.
- Vovko, Andrej: Nemška šolska organizacija Deutscher Schulverein. *Slovenska kronika XIX. stoletja. Knjiga 2: 1861–1883* (ur. Janez Cvirn). Ljubljana: Nova revija, 2003, str. 340–341.
- Ževart, Milan: *Narodnoosvobodilni boj v Šaleški dolini*. Ljubljana: Knjižnica OF 5, 1977.

S U M M A R Y

Šoštanj and the Šalek Valley in population censuses conducted between the second half of the nineteenth century and the Second World War

The study discusses the religious, linguistic, and national composition of the population of Šoštanj and the wider Šalek Valley, based on the population censuses conducted in 1880, 1890, 1900, 1910, 1921, and 1931. During the period concerned, the religious composition of the predominantly Catholic population of the Šoštanj parish of St. Michael remained unchanged. Until the First World War, there was also a small percentage of Evangelicals, which declined in Yugoslavia, while the number of Orthodox Christians seeking work in the local coal mine slightly grew. During the said period, religious affiliation had no impact on the population's economic and social development.

However, the same cannot be said for the questions of mother tongue and national orientation. National affiliation continuously changed in stating the language of communication, required in population censuses. At the time of the census conducted in 1880, 16% of Šoštanj's inhabitants used German as their language of communication and 1.4% of the population of the entire judicial district of Šoštanj. In 1890, 49.1% of Šoštanj's inhabitants used German as their language of communication and no more than 4% of the population of the entire judicial district. In 1900, 16% of Šoštanj's inhabitants used German as their language of communication and no more than 2.6% of the population of the entire judicial district. Then in 1910, as much as 69.5% of Šoštanj's inhabitants stated German as their language of communication, and their percentage also surged across the entire judicial district. It is clearly impossible for that many Germans to have settled the Šalek Valley in merely ten years, especially because the areas

concerned did not show any significant demographic growth. The registered increase in the percentage was mainly due to political and economic pressure forcing the majority population into stating German as their language of communication.

The census of 1921 was the first to include the question concerning the mother tongue. 90.5% of Šoštanj's population declared Slovenian and 8.16% stated German as their mother tongue, and in 1931, no less than 97.98% of inhabitants used Slovenian as their mother tongue and only 1.23% used German. The declining percentage of persons declaring German as their mother tongue was owed to the different formulation of the question as well as the different national composition after the First World War. These changes did not occur immediately after the war but only later, during the period between 1921 and 1931, which also saw the first increase in the number of Serbo-Croatian speakers, Orthodox Christians from other parts of Yugoslavia.

ISSN 0023-4923 (tiskana izdaja)
ISSN 2670-6865 (spletna izdaja)